

CESTA K MÚDROSTI – POKORA A REALIZMUS (spoločný základ vedy aj viery)¹

Gašpar Fronc

Abstrakt. Množstvo rôznych štúdií analyzuje vzťah medzi vierou a vedou, rozdiely v ich metóde a ich miesto v kultúre. Táto úvaha si všíma skôr to, čo majú spoločné. Vychádza z rôznych príkladov z dejín filozofie aj vedy, úvah nad historickými udalosťami, analýz súčasnej situácie a z úvah nad ľudským poznaním a podmienkami vedeckého a náboženského postoja. Rovnakým predpokladom pre vieru aj vedu je túžba po poznaní pravdy, pokorný postoj uznávajúci obmedzenosť vlastného poznania, pochybnosť, ktorá podnecuje ďalšie hľadanie, a realistický náhľad na skutočnosť, nezávislý od poznávajúceho subjektu.

Abstract. *The way to wisdom – through realism and humbleness (common basis of both science and belief).* There are many studies that analyze the relationship of science and belief, differences between their respective methods, and the roles they play in our cultures. This paper focuses on what they share; it is based on examples from the history of philosophy and science, reflections on different historical events, analyses of the contemporary world, and studies on human knowledge and predispositions for scientific and religious viewpoints. Science and religion share their assumptions, like the desire to know the truth, along with the humble attitude recognizing the limitations of one's own knowledge, doubts which provoke further exploration, and the realistic view on the world, not dependent on the thinking subject.

Motto:

„K pravde sa človek musí tvrdo dopracovať; asi tak ako k zlatu – dolovaním a rýžovaním. Ale na rozdiel od zlata, nemožno ju ukradnúť, získať podvodom alebo nečestne. V tom sa prejavuje božskosť pravdy. Pravda však vyžaduje aj pokoru ducha. Veda i filozofia by ju často chcela dosiahnuť vo svojej pýche, vedomá si svojej múdrosti. V tom je ťažkosť vedy i filozofie.“

A. Hajduk

Prečítal som, ako iste aj mnohí z vás, už mnoho podnetných a zaujímavých úvah o rozdieloch medzi vedou a vierou, o rozmanitých koncepciách ich vzájomného vzťahu, o ich mieste v kultúre, rozdielnych kompetenciách, či zdrojoch a metódach poznávania. Teraz by som sa chcel pozrieť na niekoľko skutočností, ktoré sú im, ako snáham o poznanie pravdy, spoločné a ktoré sú, trúfmem si povedať, základnými predpokladmi ako pre vedecké poznanie, tak aj pre vieru.

¹ Prednáška laureáta pri udelení ceny *Fides et ratio* 13. 9. 2017.

Chcel by som sa pozrieť na základné ľudské postoje k tomu, čo je človek schopný poznať a k tomu, čo nevie.

Aj keď slovo „neviem“ nepatrí dnes k obľúbeným. „Neviem, nemôžem, nedá sa – také slová nepoznám.“ To je veta, ktorú som počul už mnohokrát.

Tak isto som počul či čítal, že kdesi, v akejsi hĺbke vraj človek všetko vie. Problém je v tom, že ten, kto už všetko vie, sa nepotrebuje na nič pýtať. Nepotrebuje sa s nikým radiť, ba naopak, každý pokus o radu odmieta priam ako útok na jeho osobu. Ale ten, kto sa nevie s druhými poradiť, nedokáže ich počúvať, postupne ostane opustený.

Na prelome 19. a 20. storočia sníval okrem mnohých iných aj matematik a filozof, zástanca eugeniky a voľnomyšlienkarstva, Karl Pearson o tom, že veda, ktorá je účinným nástrojom v boji o prežitie, postupne odhalí všetky tajomstvá a vyrieši všetky problémy. Zdanlivo by to mohlo byť splnením výzvy z knihy Genezis: „Naplníte zem! Podmaňte si ju a panujte nad rybami mora, nad vtáctvom neba a nad všetkou zverou, čo sa hýbe na zemi!“ (Gn 1, 28). Pearson však pokračuje, že vedeckým poznaním postupne nahradíme aj morálku či náboženstvo a stanú sa nadbytočnými (Tatarkiewicz 1988). Dve svetové vojny ukázali, ako sa dá naopak aj vedecké poznanie zneužiť proti ľudskosti. Veda je mocná, ale nie všemocná, lebo poznanie riadené sebeckým je deštruktívne.

V časoch znárodňovania a kolektivizácie sa v legendárnej budovateľskej piesni falošne prorokovalo, že

poručíme větru, dešti,
kdy má pršet a kdy vát.²

Socialistická veda mala zvíťaziť nad prírodou, aj nad „buržoáznou inteligenciou“. Ono to znie lákavo. Všetko vedieť, všetkému rozumieť, všetko mať pod kontrolou. Francis Bacon tvrdil, že poznanie znamená moc (Bacon 1620/1990). Podrobiť si svet a využiť ho vo svoj prospech – o tom snívajú mnohí.

Spochybenie takéhoto snívania priniesli nielen hurikány posledných dní. Pred dva a pol storočiami otriaslo zemetrasenie v Lisabone 1. novembra 1755 nielen pôdou pod nohami ale aj ľudským myslením. Zatriaslo pocitom sebaistoty filozofov aj prírodovedcov. „Nastolilo totiž otázku, ktorou sa následne zaoberali hádam všetci európski myslitelia vrátane tých osvietenských: ako mohol dobrotivý Boh dopustiť vo svete, ktorý by mal byť najlepší zo všetkých, takú katastro-

² NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR. Autor, název písne. Kde najít celý text? V: *Ptejte se knihovny*. [online] [cit. 07.09.2017]. Dostupné na internete: <http://www.ptejteseknihovny.cz/dotazy/autor-nazev-pisne-kde-najit-cely-text>.

fu? ... Napriek tomu presvedčenie, že človek si môže podmaniť prírodu, zostalo trvalým atribútom osvietenského človeka, prejavom pokroku a poznania.“ (Holec 2017). Stále viac sme ale svedkami toho, ako nenásytná túžba po bohatstvách prírody môže všetko zničiť. Varovný prst dvíha pápež František v encyklike Laudato Si’.

Stanislav Šteпка v známom texte odkazuje, že „... človek by si až tak mnoho nemav namýšľat, lebo je len – človek!“ Mal by si radšej celkom skromne povedať, že toho až tak mnoho nevie, a preto sa tu na svete bude radšej čudovať. Lebo „Pri čudovaný nelítajú trisky a nekapú ryby, rastú stromy a padá snah a šecker je na svojom mieste a v porádke, jako tedy, keď je na jar naozaj jar, v lete leto, na jablony jablčko, na človekovi hlava a v človekovi srcco.“³

Čím viac si myslíme, že všetkému rozumieme, tým menej sa dokážeme úprimne diviť.

Dokáže sa človek dnes ešte úprimne čudovať? Ostať stáť v nemom úžase? Zdá sa, že tvrdý pragmatizmus túto dôležitú schopnosť ubíja. Zabudli sme v každodennom živote vnímať pravdu, dobro aj krásu. Čím viac sa pravda, dobro a krása vytrácajú z nášho každodenného života, tým viac sa ich snažíme hľadať aspoň vo chvíľach výnimočných, v dňoch sviatočných či prázdninových. Ťažkosť je však v tom, že keď človek nepozná tieto hodnoty v každodennom živote, tak potom nevie, kde ich má hľadať. A keď ich má na dosah, nevníma ich. Postupne prepadá sebaklamu a nadobudne dojem, že keď ich nevidí, tak je to preto, že vlastne neexistujú. Čo mu potom ostane? Len chabá snaha niečím ich nahradiť. Šokujúcimi alebo takzvanými adrenalinovými zážitkami za každú cenu. Nejakým vlastným výmyslom. A potom sám seba presvedčiť, že od toho, čo som vymyslel, už nič lepšie nie je.

Človek však môže byť tvorcom pravdy, dobra a krásy len vtedy, keď sa zbaví svojej pýchy. Keď si uvedomí, že tieto hodnoty vložil do svojho diela ten, v ktorom sú v plnosti. Ten, ktorý sám je Pravda, Dobro a Krása. Keď človek v pokore pred Stvoriteľom objavuje pravdu, dobro a krásu v jeho dielach, tak potom, preto, že je stvorený na Boží obraz, môže týmito hodnotami naplniť aj svoje vlastné diela. Pravdu, dobro a krásu vnímame ako transcendentálne atribúty vo všetkom, čo je. Pravda je predmetom túžby intelektu (FR 25), je základnou podmienkou možnosti pýtať sa. Dobro je predmetom vôle, bez dobra by slobodná vôľa nemala zmysel. Nemala by k čomu smerovať a sama by ho nevytvorila. A krásu je to, čo privádza človeka k údivu, úžasu. Krásu obdivujeme, kontemplujeme. Krása povznáša človeka nad to, čo je všedné – k tomu, čo je vznešené. Prináša radosť zo života a ponúka prekonanie čistého pragmatizmu.

³ Aj keď sa text nachádza na internete mnohokrát, jeho autorizovanú podobu sa mi nepodarilo nájsť.

Údiv a pochybovanie boli odjakživa považované za cestu k múdrosti. Podľa Sokrata keď viem, že nič neviem, som na tom lepšie, ako ten, čo ani to nevie, že nič nevie. Ten, kto hľadá pravdu, teda filozof (v Platónovom dialógu *Symposion* ho predstavuje Éros) je medzi Bohom a nevedomým (čiže bláznom) (Platón: *Symposion* 204A - B). Boh totiž pravdu hľadať nemusí, nakoľko všetko vie. No a ten nevedomý tiež pravdu nehľadá, lebo jeho nevedomosť spočíva v tom, že si myslí, že už všetko vie. Keď má človek klapky na očiach a pred sebou len malý horizont, tak v jeho rozsahu ľahko prepadne ilúzii vlastnej vševedúcnosti. Taký človek sa nepýta, nehľadá, neskúma. Nenájde cestu ani k vede, ani k viere. Žije v ilúzii, že si sám vystačí. Iba ten, kto sa snaží prekročiť onen horizont, objaví, že toho vlastne až tak veľa nevie. S každou krvopotne získanou odpoveďou na nástojčivú otázku prichádza nielen uspokojenie a radosť zo spoznaného, ale aj desať ďalších nezodpovedaných otázok, ktoré sú výzvami k ďalšiemu hľadaniu.

Veci prestanú byť samozrejmi a človek ostáva stáť v nemom úžase. Aristoteles píše, že „ľudia začali filozofovať teraz ako aj v minulosti skrze údiv“ (Aristoteles: *Metafyzika*. A 2, 982b, 12 - 13). Údiv je teda podľa neho základný postoj, ktorý vedie človeka k tomu, že sa začne pýtať.

Vedomie vlastnej nevedomosti, údiv a pochybnosť vedú k pokore. A pokora zoči-voči úžasnému svetu núti pýtať sa, klásť najrozmanitejšie otázky. Otázky vedecké, filozofické aj náboženské. Až keď si človek prestane byť istý svojím vysvetlením všetkého, začne reálne skúmať, ako to vlastne ten svet funguje, prečo vôbec funguje a aký to všetko má zmysel.

Pochybnosť však môže mať dvojaký efekt. Pyrrhónov alebo Aristotelov. U Pyrrhóna (Vittek 2007) *ἐποχή* (epoché), čiže zdržanie sa úsudku, znamená vzdanie sa akéhokoľvek názoru. To je pohodlné a vtedy podľa Pyrrhóna človek netrpí. V podobnom postoji je aj základ stoeckej apatie a epikurovskej ataraxie. Aristotelova pochybnosť (Aristoteles: *Metafyzika*. B 1, 995a, 28 - 995b.; Tomáš Akvinský. In *Metaph.* III, lect. 1, č. 6.) je *ἀπορία* (aporía). Je to ťažkosť, niekedy priam nemožnosť, pred ktorou sa ale nerezignuje. Stáva sa výzvou, povzbudením k ďalšiemu hľadaniu.

Pochybnosti majú svoje dôležité miesto nielen pri poznávaní sveta, ale aj v živote viery. O pochybnostiach vo viere hovoria mnohí mystici (Jan od Kříže 1585/1941) aj učitelia duchovného života (Lippert 1980) ako o ceste k dospelej, pokornej, a preto pevnej viere. Človek, ktorý si je istý svojou vierou, hlavne preto, že je to jeho viera, a ktorý rád zdôrazňuje, aká je pevná, môže ľahko o vieru prísť, alebo si ju nahradí vlastnými poverami. Ten, ktorý prešiel cez temnú

noc pochybností, bude už skromnejší a hlavne vďačný za jej dar. Pre mnohých, najmä novinárov, bolo veľkým prekvapením, ba priam šokom, keď sa objavili listy, v ktorých Matka Tereza odhalila svoju vlastnú temnotu, ktorou trpela počas dlhého obdobia. Mnohí nevedeli pochopiť, že sa tieto jej pochybnosti nestali prekážkou svätorečenia. Nehodia sa do dnes módného obrazu seabvedomého človeka, ktorý sa tvári, že si vie so všetkým poradiť.

Tak, ako sa poznanie sveta buduje cez prekonávanie nemalých pochybností, aj viera cez ich zdolávanie rastie. Ani v jednom, ani v druhom prípade to však nie je samozrejmosťou. Aj vo viere potrebuje človek zistiť, že toho moc nevie, aby cez prekonávanie pochybností dospel k úžasu nad tým, čo objavil, či skôr dostal do daru.

Vo vedeckom poznaní aj v živote viery tieto procesy vedú k pokore. Pokora pred svetom a pred jeho Tvorcom – to je základ pravej vedy a tiež pravej viery. V pokornom prístupe naberajú silu obe krídla, ktorými sa, ako píše sv. Ján Pavol II., „ľudský duch povznáša ku kontemplácii a pravde“ (Ján Pavol II.: Fides et Ratio).

Viera a rozum sú nevyhnutné aj v náboženskom aj vo vedeckom poznaní. Že viera má byť rozumná, o tom hovorili už cirkevní otcovia, keď sa snažili obsah evanjeliového posolstva vyjadriť rečou gréckej kultúry (FR 36n.). Rozumový základ viery nájdeme už v sapienciálnych knihách Starého zákona (FR 16n.). Viera potrebuje racionálny základ nielen preto, aby sa ukázalo, že veriť nie je niečo iracionálne alebo priam antiracionálne. Potrebuje ho hlavne preto, lebo len na racionálnom základe sa dá jej obsah zrozumiteľne formulovať (FR 64n.). Dnešné pokusy úteku od racionality k čistej emocionalite spochybňujú ako vieru, tak aj vedu.

Na druhej strane aj vedec potrebuje k svojej práci vieru. Mnohé veci si overujeme, niektoré aj viacnásobne. Ale všetko sa overovať nedá. To by sme sa nikam nedostali, nemáme na to kapacity. Potrebujeme uveriť tomu druhému v tíme, výrobcovi prístroja, laborantom alebo ľuďom, ktorí predtým mnou vypracovali a preverili účinný postup, ktorý práve potrebujem. Nie je to viera náboženská, ale taká prirodzená, medziludská. Ale tiež sa zakladá na dôvere, s ktorou prijmeme niečo bez nutnosti overovať. Tímová práca bez dôvery nemôže dobre fungovať.

Postoje vedcov k náboženskej viere sú rozmanité, rovnako ako aj u tých, ktorí nie sú vedcami. Môžeme sa stretnúť s mnohými vyratúvaniami, ktorí slávnymi vedcami sú veriaci a ktorí neveriaci. Ale ono sa to nedá korektne rozdeliť na takéto dve zreteľné skupiny. V skutočnosti je to široká škála rôznych postojov k téme niečoho transcendentného. Aktuálny postoj je vždy výsledkom hľadania, ktoré sa nachádza v určitej fáze, alebo nezájmu, ktorý môže mať rozmanité dôvody.

Za vieru v náboženskom zmysle považujem rovnako presvedčenie o existencii Boha (to zrejme nikto spochybňovať nebude), ako aj presvedčenie o jeho neexistencii. Aj to totiž presahuje rámec empiricky potvrditeľného. Vychádza, rovnako ako aj viera v Boha či v niečo iné transcendentné, buď z filozofickej úvahy nad empiricky potvrditeľnými faktami, alebo z názoru, s dôverou prijatého od iných. Predpoklad Augusta Comta (Tatarkiewicz 1988) a s ním celej pozitivistickej tradície, že jestvuje len to, čo je skúsenosťou potvrditeľné, je skúsenosťou nepotvrditeľný⁴.

Mnohé postupy vo vedeckom bádani majú čisto pragmatický charakter. Imrich Staríček v tejto súvislosti upozorňuje, že „Experimenty nám umožňujú konštatovať jednotlivé fakty a zákonitosti, ale nie ich vysvetlenie, čo je vecou ďalšej rozumovej činnosti. ... Vedecké teórie, čo ako dômyselne postavené, nemusia byť vždy náležitým obrazom skutočnosti. Občas ich musíme nahrádzať novšími, priliehavšími.“ (Staríček 1993) Vznik vedeckej teórie nie je iba produktom experimentov. V tom spočíval omyl inak veľkého priekopníka experimentálnej metódy Francisca Bacona (Bacon 1620/1990). Spracovanie a vysvetlenie experimentov vždy buduje na nejakých predpokladoch. Podľa Ladislava Lencza je vo vedách implicitne obsiahnuté filozofické poznanie: „Princípy a postuláty patriace do oblasti filozofie tvoria tiež všeobecný metodologický základ prírodných vied; preto prírodovedec vo svojej práci nevyhnutne postuluje istý druh filozofie ešte aj vtedy, ak filozofiu podceňuje alebo ju odmieta. Od tejto implicitnej, často neuvedomenej filozofie závisí, na čo sa vedec vo svojom skúmaní zameria, čo si bude všímať a ako bude interpretovať empirický materiál.“ (Lencz 1991)

Z tohto pohľadu je zaujímavým čítaním štúdia Briana Clegga (Clegg 2009), v ktorej konfrontuje teóriu veľkého tresku a jej interpretácie s rôznymi filozofickými či náboženskými koncepciami. Obdobnou konfrontáciou vedeckých faktov a filozofických konceptov, aj keď z iného pohľadu, je Hawkingov a Mlodinowov Veľkolepý plán (Hawking 2010).

Thomas Kuhn prijaté koncepty, na ktorých stavia vedecký výskum, nazýva paradigmou (Kuhn 1962). Tá sa ale niekedy musí opustiť. Takýchto menších či veľkých revolúcií, keď sa muselo opustiť zažívané a väčšinou aj dobre zdôvodnené vysvetlenie pozorovaného, bolo viacero. Na konci 19. storočia vládlo presvedčenie, že už ostalo len zopár nevysvetlených skutočností a po ich zvládnutí už bude vedecký obraz sveta úplný. Tých pár nevysvetlených otázok napokon otriaslo myslením príchodom teórie relativity a kvantovej fyziky.

⁴ Preto považujem kedysi tak často používané slovné spojenie „*vedecký ateizmus*“ za oxymoron.

Problémom s nepochopením v odbornej verejnosti čelil aj Louis Pasteur po tom, ako prezentoval svoje objavy, lebo nimi tiež menil prijatú paradigmu.

Rovnako náročné bolo zmeniť všeobecne prijatú paradigmu v časoch Kopernika, Keplera a Galileiho, nakoľko Ptolemaiov systém bol dobre zdôvodnený a ponúkal overiteľné výsledky. Archimedove námietky proti Aristarchovmu heliocentrizmu mali vedecky korektné zdôvodnenie. Dôkaz, ktorý metodologicky správne od Galileiho požadoval Belarmín, sa podarilo nájsť až v roku 1727. Bol to optický dôkaz Jamesa Bradleyho, keď konečne pozoroval paralaxu, o ktorej hovoril už Archimedes. Ako mechanický dôkaz poslúžilo v roku 1851 Foucaultovo kyvadlo. Prvý dôkaz sa teda našiel až 85 a druhý dokonca 209 rokov po Galileiho smrti. Ján Pavol II. to po ukončení preskúmania Galileiho prípadu zhodnotil 31. októbra 1992 v príhovore k členom Pápežskej akadémie vied na jej plenárnom zhromaždení slovami: „Tak, ako väčšina jeho odporcov, ani Galilei nerozlišuje medzi vedeckým prístupom k prírodným javom a filozofickou úvahou o prírode. Preto odmietol návrh prezentovať Koperníkov systém ako hypotézu, kým nebude potvrdený nezvratnými dôkazmi. Pritom je to požiadavka experimentálnej metódy, ktorej geniálnym iniciátorom bol on sám.“ (Senčík 2002)

Býva to ťažké, ako vo vede, tak v otázkach viery, ako aj v mnohých oblastiach bežného života, prijať zistenie, že to môže byť aj inak, než som si doteraz myslel. Človek potrebuje na jednej strane istotu a stabilitu. Potrebuje ju pre zmysluplné vedecké bádanie, potrebuje ju v osobnom živote viery a potrebuje ju aj v každodennom živote. Ale sme ľudia a tak to, čo považujeme za istotu, môže byť aj náš omyl. Na druhej strane potrebuje aj otvorenosť pre rast poznania. Keď ale ponúkajúce sa nové poznanie nabúrava to, čo sme považovali za istotu, ocitáme sa v ťažkej situácii. Rovnako, ako je pre vedca ťažké opustiť paradigmu, na ktorej budoval svoju prácu, je pre veriaceho ťažké pripustiť, že moja viera bola doteraz falošná, pomýlená. Možno stále akási detská, možno poznačená poverami. Niekedy stačí jedna kázeň, niekedy je to napríklad účasť na púti alebo dobrá náboženská kniha a človekom to otrasie. Je to výzva k prehodnoteniu vlastných predstáv či výmyslov, ktoré človek považoval za pravú vieru. Kríza viery môže mať mnoho paralel s tým, čo Kuhn vo svojej koncepcii vývoja vedeckého poznania tiež nazýva krízou (Kuhn 1962). K jej naštartovaniu zasa môže stačiť jeden (väčšinou ich býva viac) fakt, ktorý sa z doteraz akceptovaných predpokladov nedá vysvetliť.

V dnešnej situácii sme svedkami inej krízy, ktorá sa týka akceptácie vedy aj viery. Je to kríza racionality, prameniaca z postmoderného subjektivismu a relativizmu, a ponúkajúca absolutizáciu emo-

cionality. Obdobie osvietenstva bolo obdobím domnelého víťazstva rozumu nad vierou, ktorá bola označená za tmárstvo. Ideovým pilierom dechristianizácie bol revolučný oficiálny kult rozumu. Jeho autormi boli Jacques-René Hébert a vo všetkých režimoch úspešný oportunista Joseph Fouché. Rok po jeho zavedení ho nahradil Maximilien Robespierre kultom Najvyššej Bytosti. V tom istom roku Hébert aj Robespierre skončili pod gilotínou. Fouché prežil a verne slúžil ešte aj Napoleonovi. Absolutizovanie rozumu v rôznych podobách napokon vyvrcholilo v ideológii scientizmu koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Dve svetové vojny však ukázali, že absolutizovaný rozum bez mravných korekcií vedie do záhuby. Po obsahovej stránke sa dokáže veda sama korigovať, ale využitie jej výsledkov potrebuje korekciu zvonku, rovnako ako aj riešenie morálnej prípustnosti používania niektorých metód.

Odmietnutie absolutizovaného rozumu ale vedie k ďalšiemu extrém, k absolutizácii emocionality. Dnes sa už pomaly nepatrí povedať: „Ja si to tak myslím.“ alebo: „Mám taký názor.“. Dnes sa namiesto toho hovorí: „Ja to tak cítim.“ A tu nejde len o slovíčka, ale o výrazný posun od rozumu k citom alebo až k pocitom. Tie sa zrejme ľahšie manipulujú ako slobodná myseľ. Veď reklama, obchodná aj politická, nepredkladá racionálne argumenty, ale útočí na city. Otázka, či je lepší rozum alebo srdce, je zásadne zle položená. Rozum, vôľa aj cit majú svoju vlastnú dôležitosť. Akákoľvek absolutizácia jedného na úkor ostatných je extrém, ktorý človeku ubližuje⁵.

Pokiaľ ešte ostali nejaké zvyšky konceptu pravdy, tak sa jej ako autokritérium chce zmocniť subjekt sám. V postmodernej filozofii sa hovorí radšej o diškurzoch, ktoré, hoci aj navzájom sa vylučujúce, majú rovnaký nárok na platnosť. Každý má potom „svoju pravdu“, lebo nič objektívne sa nepripúšťa. Každý má totiž svoj vlastný svet, do ktorého ten druhý nevidí. V tomto svete je strojom vlastných pravidiel (o zákonoch radšej nehovorím), vlastnej morálky i náboženstva. V konečnom dôsledku chce byť vlastne každý sám sebe bohom (alebo bôžikom?). Tak sme stále viac svedkami toho, ako ľudia, uzavretí vo „svojich svetoch“, strácajú schopnosť komunikovať. Jednoduchšie je ťukáť do smartfónu, než pozrieť sa druhému priamo do očí. Podľa toho aj vyzerajú takzvané diskusie na sociálnych sieťach či pod článkami a blogmi na internete. Na opačný názor sú k dispozícii len nadávky a urážky.

Celé to má počiatok v takzvanom karteziánskom obrate k subjektu, ktorý prehĺbil klasický nemecký idealizmus a zavŕšil Husserl. Etienne Gilson to priliehavo nazval pascou reflexie (Chudy 1995).

⁵ Absolutizáciu vôle v rôznych významoch môžeme vidieť napríklad u Schopenhauera (*Svet ako vôľa a predstava*) a Nietzscheho (*Vôľa k moci*).

Keď začnem budovať filozofickú koncepciu od obsahu vlastnej mysle, chytím sa do pasce, z ktorej nie je východisko k reálnemu svetu. Moja myseľ nie je zmysluplným kritériom pravdy. Takýmto kritériom môže byť jedine realita – taká, aká naozaj je. Takéto realistické kritérium potrebuje rovnako veda aj viera.

Tak, ako sme svedkami subjektívizácie viery, keď sa odmieta akékoľvek cirkevné učenie v mene vlastného cítenia, rovnako vidíme aj subjektívizáciu postojov k vede ako takej. Tom Nichols tomuto javu hovorí „názorový narcizmus“ (Nichols 2017). Najvypuklejšie to môžeme sledovať v medicínskych otázkach. Tam totiž ide „iba“ o život. Ľudia stále viac veria textu na akejsi internetovej stránke od autora, ktorý medicínu nikdy neštudoval, ako svojmu lekárovi. Najrozmanitejším šarlatánom zaplatia nemalé peniaze za prístroje, ktoré v tele identifikujú aj zlikvidujú parazity od výmyslu sveta, rakovinu budú „liečiť“ (a to ešte v tom lepšom prípade) sódou bikarbónou a šíriť heslo „Neverte svojmu lekárovi!“. Takmer v každej oblasti sa pomaly viac verí konšpiračným teóriám ako evidentným faktom (Nichols 2017) a ľuďom akosi nevedí, že sa v nich ignorujú aj elementárne poznatky napríklad z učiva fyziky na základnej škole. Namiesto reality sa ponúkajú tzv. „alternatívne fakty“⁶. Naša doba sa preto zvykne označovať ako postpravdivá⁷ či postfaktuálna⁸ a ako taká je otvorená pre emocionálnu manipuláciu a populizmus.

Áno, emócie je ľahšie zmanipulovať – a to ešte s opakovaním hesla „Buď sám sebou!“, ktoré v tejto súvislosti vyznieva priam ironicky. Vtipným spôsobom proti najrozmanitejším bludom doby bojuje

⁶ Tento výraz použila poradkyňa prezidenta Donalda Trumpa Kellyanne Conway v relácii Meet the Press with Chuck Todd 22. 1. 2017. *Conway: Press Secretary Gave "Alternative Facts"*. V: NBC News [online] [cit. 07.09.2017]. Dostupné na internete: <https://www.nbcnews.com/meet-the-press/video/conway-press-secretary-gave-alternative-facts-860142147643>.

⁷ „an adjective defined as 'relating to or denoting circumstances in which objective facts are less influential in shaping public opinion than appeals to emotion and personal belief'“. *Word of the Year 2016 is...* V: Oxford Dictionaries [online] [cit. 07.09.2017]. Dostupné na internete: <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>.

⁸ „Das Kunstwort postfaktisch, eine Lehnübertragung des amerikanisch-englischen post truth, verweist darauf, dass es in politischen und gesellschaftlichen Diskussionen heute zunehmend um Emotionen anstelle von Fakten geht. Immer größere Bevölkerungsschichten sind in ihrem Widerwillen gegen »die da oben« bereit, Tatsachen zu ignorieren und sogar offensichtliche Lügen bereitwillig zu akzeptieren. Nicht der Anspruch auf Wahrheit, sondern das Aussprechen der ‚gefühlten Wahrheit‘ führt im ‚postfaktischen Zeitalter‘ zum Erfolg.“ *GfDS wählt „postfaktisch“ zum Wort des Jahres 2016*. V: Gesellschaft für deutsche Sprache [online] [cit. 07.09.2017]. Dostupné na internete: <http://gfds.de/wort-des-jahres-2016/>.

Český klub skeptiků Sisyfos odovzdáváním anticeny Bludný balvan (skratka Bl.B.)⁹.

Idealizmus¹⁰ a z neho vychádzajúci subjektivismus a relativizmus v postmodernom šate nie je nič iné, ako nedostatok pokory pri konfrontácii s realitou. Subjekt povyšuje seba (svoj názor, predstavu, túžby) nad realitu a v mene vlastného pohľadu neprijme vieru ani vedu. Namiesto nich vytvára vlastné konštrukty, individuálne aj sociálne. Naproti tomu realistický postoj¹¹ podriaduje subjekt a obsah jeho vedomia spoznáwanej realite. Ten, kto robí akýkoľvek vedecký výskum, predpokladá, že reálny svet je taký, aký je. Ak namiesto toho predloží obraz sveta, aký by si sám rád predstavoval, výskum stráca zmysel. Rovnako kto túži hľadať to, čo svet presahuje a dáva mu zmysel, túži spoznať to, čo je reálne. V jednom aj druhom prípade potrebujeme podriaďiť vlastné predstavy spoznanej pravde a nie naopak.

Keď tieto úvahy zhrniem, tak ten v úvode spomínaný základ, ktorý je predpokladom vedeckého poznania aj viery, je jednak túžba po poznaní, presnejšie túžba po pravde, veď kto by chcel klamať seba samého? Ďalej je to pokora, ktorá pramení z vedomia vlastnej nevedomosti, a z nej vychádzajúce pochybovanie, ktoré však nevedie k rezignácii či agnosticizmu, ale je podnetom pre úprimné hľadanie. Údiv nad spoznaným vedie ku kontemplácii a prehĺbuje túžbu po ďalšom poznaní. A napokon je to realistický náhľad na skutočnosť, ktorý vychádza z viery, že mimo mňa je poznateľná realita, ktorá vo svojej existencii nezávisí odo mňa ako poznávajúceho subjektu, a ktorá stojí za tú všetku námahu, potrebnú na jej spoznanie. Týka sa to ako reality materiálnej, teda pozemskej či vesmírnej, tak aj reality transcendentnej, čiže Božej.

Literatúra:

- ARYSTOTELES. *Metafyzika. Tom I.* Lublin, RW KUL, 1996. ISBN 83-228-0484-9.
- BACON, F. (1620): *Nové organon*. Praha, Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0107-X.
- CLEGG, B. (2009): *Před velkým třeskem. Prehistorie vesmíru*. Praha, Argo a Dokořán, 2011. ISBN 978-80-257-0445-5.
- HAWKING, S., MLODINOW, L. (2010): *Velkolepý plán*. Praha, Argo a Dokořán, 2011. ISBN 978-80-257-0433-2.
- HOLEC, R. (2017): Ako človek prestával byť vládcom prírody. V: *Forum Historiae*. roč. 11, č. 1, s. 19 – 36. ISSN 1337-6861.

⁹ *Statut pro udělování výroční ceny Sisyfa Bludný balvan*. V: Český klub skeptiků Sisyfos [online] [cit. 07.09.2017]. Dostupné na internete: http://www.sisyfos.cz/files/statut_blb.htm.

¹⁰ Epistemologický postoj, podľa ktorého (zjednodušene povedané) poznám len obsah vlastnej mysle.

¹¹ Existuje reálny svet od subjektu bytostne nezávislý a ten je predmetom poznania.

- CHUDY, W. (1995): *Rozwój filozofowania a „pułapka refleksji“: filozofia refleksji i próby jej przezwyciężenia*. Lublin, Red. Wydawnictw KUL. ISBN 978-83-228-0466-7.
- JAN OD KRÍŽE. (1585): *Temná noc*. Olomouc, Dominikánská edice Krystal, 1941. Spisy sv. Jana od Kríže, učitele církevního.
- JÁN PAVOL II. (1998): *Fides et Ratio*. Bratislava, Vydavateľstvo Don Bosco. ISBN 80-88933-06-4. (skratka FR)
- KUHN, Thomas S. (1962): *Štruktúra vedeckých revolúcií*. Bratislava, Pravda, 1982.
- LENCZ, L. (1991): *Od konfrontácie k dialógu. Križovatky kresťanstva a filozofie*. Bratislava, Nové mesto. ISBN 80-85487-08-X.
- LIPPERT, P. (1980): *Človek Jób sa prihovára Bohu*. Rím, SÚSCM.
- NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR. (2008): Autor, název písně. Kde najít celý text? V: *Ptejte se knihovny*. [online] [cit. 07.09.2017]. Dostupné na internete: <http://www.ptejteseknihovny.cz/dotazy/autor-nazev-pisne-kde-najit-cely-text>
- NICHOLS, T. (2017): *The Death of Expertise: The Campaign Against Established Knowledge and Why it Matters*. New York, Oxford University Press. ISBN 978-0-19-046941-2.
- PLATON. *Dialógy*. Bratislava, Tatran, 1990. Zlatý fond svetovej literatúry. ISBN 80-222-0124-3.
- SENČÍK, Š. (2002): *Prípád Galilei*. Trnava, Dobrá kniha. Časové náboženské otázky. ISBN 80-7141-380-1.
- STARÍČEK, I. (1993): *Život a viera v jednotu a v mnohosti*. Trnava, Spolok sv. Vojtecha. Logos Zv. 6. ISBN 80-7162-022-X.
- TATARKIEVICZ, W. (1988): *Historia filozofii. Tom treci. Filozofia XIX wieku i współczesna*. Warszawa, PWN. ISBN 83-01-08653-X.
- VITTEK, J. (2007): *Úvod do filozofického problému pravdy. Vysokoškolské skriptum*. Bratislava, UK v Bratislave, RKCMBF. ISBN 978-80-88696-47-6.
- Conway: Press Secretary Gave “Alternative Facts”*. V: NBC News 22. 1. 2017. [online] [cit. 07.09.2017]. Dostupné na internete: <https://www.nbcnews.com/meet-the-press/video/conway-press-secretary-gave-alternative-facts-860142147643>
- GfdS wählt „postfaktisch“ zum Wort des Jahres 2016*. V: Gesellschaft für deutsche Sprache [online] [cit. 07.09.2017]. Dostupné na internete: <http://gfds.de/wort-des-jahres-2016/>
- Statut pro udělování výroční ceny Sisyfa Bludný balvan*. V: Český klub skeptiků Sisyfos [online] [cit. 07.09.2017]. Dostupné na internete: http://www.sysifos.cz/files/statut_blb.htm
- Word of the Year 2016 is...* V: Oxford Dictionaries [online] [cit. 07.09.2017]. Dostupné na internete: <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>

Mons. Mgr. Gašpar Fronc
 Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta
 Univerzity Komenského
 Kapitúlská 26
 814 58 Bratislava